

Een sprong in de tijd

Op een dag als deze, moet ik, al meer dan een halve eeuw lang, terugdenken aan de dag van 4 mei 1940, toen ik, nog jong en onbezwaard, tegelijk met mijn vader de deur uitging.

Het was een zaterdag en zoals gewoonlijk begaf mijn vader zich dan in alle vroegte naar de synagoge en die ochtend vergezelde ik hem naar het centrum van onze toenmalige woonplaats Breda. De ochtendkrant had uitvoerig bericht dat het een unieke dag beloofde te worden: ‘zo rustig en mooi als wij zelden in deze tijd van het jaar hebben.’

Ik kon toen nog niet vermoeden dat die dag niet alleen zou uitblinken door een uitzonderlijk aangename zomerse temperatuur, maar dat het een dag zou zijn die voor altijd in mijn herinnering geboekstaafd zou blijven als de laatste zaterdag waarop ik onbekommerd met mijn vader van huis was gegaan.

De zon lag nog verscholen achter de daken en verspreidde een tener licht over de straten van onze stille buitenwijk, waar hier en daar achter de ramen van de lage huizen de gordijnen al opzij werden geschoven. In het weitje aan de overkant zag ik de twee koeien dicht bij elkaar onder de wilgenboom en met hun poten nog in het dauwige gras, wat loom voor zich uitstaren.

Rustig vertrokken wij die ochtend, mijn vader in zijn zwarte jas, met zijn zwarte hoed op en zijn gebedenboek onder de arm, naar de binnenstad, waar de winkeliers hun deuren openden en aan hun uitstalling begonnen.

Halverwege de Catharinastraat, bij de ingang van het Valkenberg, leek het of mijn vader even zijn pas inhield, alsof hij een kort moment overwoog een omweg te nemen. Zoals vroeger, toen we nog aan de andere kant van het park woonden en hij geregeld met mijn zusje en mij rondjes om de vijver maakte om naar de eenden en zwanen te kijken en met de trekkar van de hellende paden af te stuiven.

Maar toch, aan het eind van de Catharinastraat, toen we bij het Kasteelplein kwamen, bleven we staan, alsof we allebei getroffen werden door het heldere licht van de ochtendzon die het plein overspoelde, een vierkante ruimte, gedomineerd door het ruitersstandbeeld van stadhouder-koning Willem III, met aan het eind de ophaalbrug van het 16de-eeuwse Kasteel en aan de linkerkant van het plein de kleuterschool, waar ik met mijn zusje op had gezeten.

‘Weet je nog?’ zei mijn vader glimlachend, ‘dat je als kind altijd zo bang was voor het standbeeld?’

‘Nu niet meer.’ Ik keek omhoog naar het bronzen gevaarte van de stadhouder, die op zijn hoge sokkel, met zijn bronzen arm geheven, alsof hij zijn paard aanvuurde, tegen de zachtblauwe ochtendlucht een manhaftige aanblik bood. Als kind had het beeld me angst ingeboezemd door de legende die erover in omloop was: ‘als de torenklok twaalf uur slaat, stapt de koning van zijn paard.’

Elke keer als mijn moeder ons tot de hoek van het plein had gebracht, zag ik dat wonder met een mengeling van paniek en verwachting tegemoet. ‘Wees maar niet bang, er gebeurt niks.’ Mijn zusje nam me stevig bij de hand en samen holden we het plein over naar het schooltje, waar

ze me, enigszins hardhandig omdat ik haar hand niet wou loslaten, op een bankje in de klas neerzette. Opgelucht klampte ik me aan mijn zusje vast als ze me kwam halen en we weer het plein overstaken, rakelings langs de koning te paard die, tot mijn opluchting, nog stevig in het zadel zat.

Er kwam een duif over het plein aangevlogen. Hij streek neer op de bronzen helm van het standbeeld. Met zijn lichtgeheven snavel wierp hij een blik in de verte en vloog weer op.

‘Het komt me eerder voor dat de koning over de stad waakt,’ zei ik.

‘Daar vertrouwen we op.’ Mijn vader glimlachte en drukte zijn gebedenboek steviger onder zijn arm terwijl we overstaken naar de Reigerstraat.

Het ochtendverkeer bleek hier al op gang te zijn gekomen. Fietsers zwenkten in rijen langs een stadsbus, een paar mannen achter bakkerskarren manoeuvreerden er behendig tussendoor. We kwamen langs de drogist waar net iemand naar binnen ging. Het belletje van de deur rinkelde als bij een dorpswinkel.

Verderop passeerden we het Casino, waar ik een paar dagen eerder de film *Mr. Moto en de schat uit het Oosten* met Peter Lorre had gezien en in het voorbijgaan wierp ik een blik op de foto’s in de vitrine.

Ik liep nog mee tot aan de hoek van de Schoolstraat, die mijn vader, met het vooruitzicht een mooie dienst te kunnen bijwonen, opgewekt insloeg. Ik keek hem na. Recht en fier stapte hij door het smalle straatje en ging aan het eind, via een zijingang, de synagoge in.

Die morgen, herinner ik me, ben ik naar de Grote Markt gelopen om bij de *Bredasche Courant* langs te gaan, waar ik sinds anderhalf jaar op de redactie zat.

Ik ben voor het pand blijven staan om te kijken naar het bord dat achter het bureaubaam hing. De avond tevoren had ik er met een krijtje het laatste telexbericht opgeschreven. ‘Op militair gezag zijn 21 personen gearresteerd, omdat zij voor de rust en veiligheid van ons land gevaarlijk worden geacht.’

Nog geen tien dagen later werd Breda geëvacueerd. Alle inwoners trokken naar de Belgische grens – een tocht die we te voet en onder begeleiding van rondvliegende kogels vanuit laag overscherende vijandelijke vliegtuigen aflegden. Ik dacht na mijn terugkeer mijn journalistieke werk op de redactie weer te kunnen opvatten.

Maar ik werd ontslagen. Een snellere maatregel ten aanzien van het jodenvraagstuk in die eerste dagen van de bezetting was nog niet getroffen.

Ik was als joodse verslaggeefster niet langer op de redactie gewenst.

Deze maatregel werd niet genomen door de hoofdredacteur Riezebos. Hij ging al spoedig in het verzet, werd door de Duitsers opgepakt en ze hebben hem gefusilleerd.

Mijn ontslag lag evenmin aan Martien Nijkamp, de chef-redacteur. In de loop van de oorlog werd hij tegelijk met Jan Campert opgepakt, toen zij joodse onderduikers over de Belgische grens trachtten te smokkelen. Ze zijn allebei naar het concentratiekamp Neuengamme vervoerd, waar zij zijn omgebracht.

Riezebos en Nijkamp hadden moeten zwichten voor de pressie van de Duitsgezinde commissarissen van de *Bredasche Courant*, die in de eerste week van de bezetting bijtijds hun anti-joodse maatregel hadden getroffen; ze waren er vroeg bij. Een joodse verslaggeefster hoorde niet op de redactie, vonden de commissarissen. Daarbij beschuldigden ze mij ervan tijdens de mobilisatie anti-Duitse bulletins te hebben geschreven, die ik eigenhandig achter het raam van de redactiebuuren van de *Bredasche Courant* op de Grote Markt had opgehangen.

Wat ik inderdaad had gedaan en maar al te graag.

In gedachten sta ik daar weer, op 4 mei 1940, voor het bureauraam van de *Bredasche Courant*, tevreden dat ik op het bord de woorden *rust* en *veiligheid* dik heb onderstreept.

Aan die rust en veiligheid heb ik de daaropvolgende jaren geregeld moeten terugdenken: aan de dagen waarop je je niet bedreigd hoeft te voelen en aan de massale vernietiging in de dodenfabrieken over de oostelijke grenzen die je voorstellingsvermogen te boven zou gaan.

Op een dag als vandaag, op deze vierde mei, zie ik die zaterdag in 1940 voor me, die zaterdag die nooit uit mijn geheugen is gewist, en die met het stijgen der jaren, in een altijd wisselende cadens – al naar gelang mijn stemming – me steeds levendiger voor de geest is blijven staan.